

PRAVICA ZARODKA DO ŽIVLJENJA IN PRAVICA ŽENSKE DO UMETNE PREKINITVE NOSEČNOSTI

EMBRYO'S RIGHT TO LIFE AND WOMAN'S RIGHT TO ABORTION

Ida Filipič

UDK/UDC 616.3-089.888.14:340.62:343.62

DESKRIPTORJI: splav, umetni; ženska, pravice; plod; človekove pravice

Izvleček – Danes se srečujemo z različnimi pogledi na umetno prekinitve nosečnosti in posamezne države to problematiko tudi zelo različno pravno urejajo. Pravica ženske do umetne prekinitve nosečnosti pa je po svoji naravi v nasprotju s pravico zarodka do življenja. To sproža mnoga etična in pravna vprašanja. Članek predstavlja pravno ureditev umetne prekinitve nosečnosti v svetu in pri nas. V zvezi s to pravico ženske obravnava tudi pravico zarodka do življenja in njegov pravni status.

DESCRIPTORS: abortion, induced; women's rights; fetus; human rights

Abstract – Nowadays different views concerning abortion are present and legal regulations of this subject varies substantially from country to country. Woman's right to abortion is, in its nature, in contradiction with embryo's right to life. This raises numerous ethical and legal questions. The paper presents legal regulations concerning abortion in the world and in our country. With regards to this right of woman, the right of embryo to life and its legal status are also considered.

Uvod

Slovenska Ustava v 55. členu določa, da je odločanje o rojstvih otrok svobodno. V skladu s tem mora država zagotavljati možnosti za uresničevanje te svoboščine in ustvarjati razmere, ki omogočajo staršem, da se odločajo za rojstva svojih otrok. Iz svobode odločanja o rojstvih otrok izhajajo tudi pravica do ugotavljanja in zdravljenja zmanjšane plodnosti, pravica do preprečevanja zanositve (kontracepcija in sterilizacija) in za ženske pravica do umetne prekinitve nosečnosti. Z vsako pravico in svoboščino pa so neločljivo povezane določene omejitve, ki preprečujejo poseganje v pravice in svoboščine drugega ali v interese družbe. V zvezi s pravico do umetne prekinitve nosečnosti se pojavlja vprašanje pravice zarodka do življenja. Članek obravnava nasprotje med tema dvema pravicama. Opisani so načini pravne ureditve umetne prekinitve nosečnosti v svetu, pravna ureditev tega področja pri nas in z njo povezano vprašanje pravice zarodka do življenja.

Pravna ureditev umetne prekinitve nosečnosti v svetu

V odnosu prava do umetne prekinitve nosečnosti v svetu obstajajo tri osnovne rešitve (Zupančič, 1991):

- Umetna prekinitve nosečnosti je absolutno prepovedana. Držav s tako zakonsko ureditvijo je čedalje

manj. V Evropi pri popolni prepovedi vztrajata Irska in Malta.

- Umetna prekinitve nosečnosti je prepovedana, vendar ni kazniva, če obstajajo določeni razlogi oziroma indikacije zanjo. Ločimo zdravstveno, evgenično, pravno oziroma moralnoetično, zdravstveno-socialno in socialno indikacijo.

Zdravstvena indikacija obstaja v primeru, ko nosečnost in porod ogrožata življenje ali fizično oziroma psihično zdravje nosečnice. O evgenični indikaciji govorimo, kadar utemeljeno pričakujemo, da se bo otrok rodil s težkimi prirojenimi napakami zaradi dednih bolezni ali poškodb. Za pravno oziroma moralno-etično indikacijo gre v primeru, ko je nosečnost v zvezi s kaznivim dejanjem, kot sta posilstvo in krvostranstvo. Zdravstveno-socialna indikacija obstaja, kadar nosečnost pomeni nevarnost za zdravje nosečnice ali otroka zaradi socialnih razmer, v katerih živi nosečnica oziroma bo živela po rojstvu otroka. O socialni indikaciji govorimo, kadar bi se zaradi nosečnosti in poroda bistveno poslabšal socialni položaj nosečnice, na primer zaradi že rojenih otrok, težkega preživljanja ipd.

Države, v katerih splav ni kazniv, kadar zanj obstajajo indikacije, priznavajo zdravstveno in praviloma tudi evgenično indikacijo, večinoma pa tudi pravno indikacijo. Večina evropskih držav priznava tudi zdravstvenosocialno in socialno indikacijo, čeprav jo v mnogih primerih posebej ne omenjajo, tem-

več priznavajo ženski pravico, da zahteva prekinitve nosečnosti, ne da bi navajala razloge, če traja nosečnost krajši čas.

- Umetna prekinitve nosečnosti se smatra za metodo uravnavanja rojstev. V državah, ki so sprejele ta koncept, priznavajo ženski pravico do prekinitve nosečnosti, ne da bi navajala razloge zanjo. V Evropi imata tako ureditev Švedska in Nizozemska.

V največ državah je v veljavi kombiniran sistem, po katerem ženska odloča o umetni prekinitvi nosečnosti sama brez navajanja razlogov, obenem pa je dovoljena umetna prekinitve nosečnosti, če obstajajo indikacije. V takih sistemih je za svobodno odločitev ženske o umetni prekinitvi nosečnosti postavljen pogoj, da nosečnost traja krajši čas (večinoma do 12 tednov), v primeru indikacij pa dovolijo umetno prekinitve nosečnosti do 24. tedna.

Ob tem je potrebno dodati, da možnosti ženske za doseg umetne prekinitve nosečnosti niso odvisne le od pravne ureditve v določeni državi, temveč nanje vplivajo tudi pristop k izvrševanju predpisov s strani pristojnih organov, odnos zdravstvenih delavcev do umetne prekinitve nosečnosti in družbeno ozračje.

Pravna ureditev umetne prekinitve nosečnosti pri nas

Naša pravna ureditev umetne prekinitve nosečnosti priznava kombinirani koncept in je med liberalnejšimi v svetu. Nova slovenska ustava v 55. členu določa, da je odločanje o rojstvih otrok svobodno. V tem se nekoliko razlikuje od prejšnje ustave, kjer je bilo odločanje o rojstvih otrok človekova pravica. V novi ustavi je to le človekova svoboščina. Gre za politični kompromis med različnimi političnimi strankami (Vojnovič, 1996, str. 70). V skladu z omenjenim členom mora država na področjih vzgoje in izobraževanja, družinskih razmerij, otroškega varstva, zaposlovanja, delovnopravnega varstva, socialne varnosti in stanovanjskih razmer zagotavljati pogoje, ki staršem omogočajo uveljavljanje te svoboščine. Zakon o zdravstvenih ukrepih pri uresničevanju pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok med drugim zagotavlja zdravstvene ukrepe bodisi za omogočanje bodisi za preprečevanje zanositve. Po tem zakonu se opravi umetna prekinitve nosečnosti na zahtevo nosečnice do 10. tedna nosečnosti, o kasnejših prekinitvah nosečnosti pa odloča pristojna komisija. Ta dovoli umetno prekinitve nosečnosti, če meni, da je nevarnost, ki jo predstavlja prekinitve nosečnosti za življenje in zdravje nosečnice in za njena bodoča materinstva manjša od nevarnosti, ki grozi nosečnici in otroku zaradi nadaljevanja nosečnosti in poroda.

Zakonsko so določeni tudi pogoji in omejitve za uresničevanje pravice do umetne prekinitve nosečnosti. Temeljni pogoj, pod katerim lahko noseča ženska uveljavi pravico do umetne prekinitve nosečnosti, je razsodnost. Za svojo odločitev mora imeti potreben

razum in voljo, sicer ne moremo govoriti o svobodni odločitvi. Ta odločitev je strogo osebna. Če nosečnica ni razsodna, njene odločitve ne more nadomestiti odločitev zastopnika, staršev ali skrbnika. Če starši ali skrbnik zahtevajo umetno prekinitve nosečnosti za svojo nerazsodno hčer ali varovanko, kar jim zakon omogoča, uveljavljajo s tem svojo dolžnost, da skrbijo za življenje in zdravje hčere ali varovanke in ne nadomeščajo njene odločitve oziroma volje kot njeni zastopniki.

Razsodna ženska lahko zahteva umetno prekinitve nosečnosti sama, četudi je mladoletna. Starši ne morejo zahtevati, naj se opravi umetna prekinitve nosečnosti njihovi mladoletni, a razsodni hčeri, prav tako pa ne morejo preprečiti, da bi se ji na njeno zahtevo opravila. Zdravstvena organizacija, ki opravlja umetno prekinitve nosečnosti, praviloma obvesti starše o name ravani ali že opravljeni umetni prekinitvi nosečnosti, vendar ne proti volji mladoletne noseče hčere. Razlogi za tako ureditev v slovenski zakonodaji so v tem, da gre za strogo osebno odločitev, posledice katere bo nosila mladoletnica sama. Prav tako je umetna prekinitve nosečnosti medicinski poseg v telo kot najbolj osebno človekovo dobrino, zato naj o njem odloča samo prizadeta mladoletnica. Ta bi se v dilemi, ali naj staršem, od katerih ne pričakuje razumevanja, pove, da je noseča in da otroka noče imeti, morda raje zatekla k ilegalnemu splavu.

Tudi privolitev moškega, ki je nosečnico oplodil, po slovenski zakonodaji ni pogoj za umetno prekinitve nosečnosti. Odločitev o tem je individualna pravica posameznika in ne pravica para oziroma zakoncev. Moški in ženska imata enakovredno vlogo samo v procesu zaploditve, za nadaljnji razvoj zarodka pa telo moškega ni potrebno. Iz tega sledi, da je pravica ženske, da odloča o rojstvu oziroma nerojstvu otroka, močnejša od pravice moškega.

Omejitve glede svobodnega odločanja o rojstvih so povezane le z zdravstvenimi razlogi. Pri umetni prekinitvi nosečnosti gre za razloge varovanja življenja in zdravja nosečnice. Do 10. tedna nosečnosti je po izkušnjah zdravnikov nevarnost za življenje in zdravje nosečnice neznatna, zato zakon ne omejuje njene pravice, da zahteva in doseže umetno prekinitve nosečnosti. Če pa traja nosečnost nad 10 tednov, je pravica do umetne prekinitve nosečnosti omejena.

Pravica zarodka do življenja in njegov pravni status

Pogledi na umetno prekinitve nosečnosti se v različnih državah razlikujejo. Naša zakonodaja poleg prej naštetih ne omenja drugih omejitev za uresničevanje pravice do svobodnega odločanja o rojstvih otrok. V našem pravu zarodek ni deležen z ustavo zagotovljene nedotakljivosti človekovega življenja, ker ima ženska, ki ga nosi, pravico, da se odloči za umetno prekinitve nosečnosti. Taka ureditev izhaja iz mnenja, da je zaro-

dek, dokler je v ženskem telesu in je nesposoben za izvenmaternično življenje, del materinega telesa.

A. Dolenc (1997) ugotavlja, da umetne prekinitve nosečnosti iz socialnih razlogov, ki jo med drugim dovoljuje naša zakonodaja, Svetovno zdravniško združenje v svoji Deklaraciji o terapevtski prekinitvi nosečnosti in Deklaraciji o načrtovanju družine ne omeinja, in meni, da ta poseg ni v skladu z etičnimi merili zdravstva.

Iz etičnega oziroma religioznega prepričanja, da je zarodek samostojno človeško bitje, ki ima avtonomne pravice, zlasti pravico do življenja, izhajajo zahteve za spremembo obstoječe pravne ureditve te problematike. Temeljno vprašanje, ki se zastavlja ob zahtevah po spremembni zakonodaji, je: kdaj postane oplojena jajčna celica človek in s tem imetnik pravice do življenja? Na to vprašanje ni enotnega odgovora. Različni družbeni krogi in kulture imajo različne nazore o življenju in smrti in zato tudi o življenju pred rojstvom. Nasprotniki umetne prekinitve nosečnosti štejejo za dogodek, pri katerem nastane človek, že združitev jajčeca in semenčice. Iz tega pojmovanja izhajajo restriktivne zakonodaje o umetni prekinitvi nosečnosti. Tako se sklicujoč na dejstvo, da se človekovo življenje ne začne z rojstvom, ampak s spočetjem, A. Dolenc (1997) zavzema za to, da bi morali v smislu spoštovanja življenja spremeniti odnos družbe in odnos matere do njega, pa tudi zakonske predpise, ki to področje urejajo predvsem kot socialni problem.

Nasprotno je za nekatere pravnike pomembnejše od spočetja vgnezdenje oplojenega jajčeca (implantacija). V določenih medicinskih krogih prevladuje stališče, da se nosečnost začne z vgnezdenjem oplojenega jajčeca v maternično sluznico. Za nekatere spet postane zarodek osebnost tedaj, ko se pojavijo znaki možganske aktivnosti, mnogi pa menijo, da zarodek dobi osebnost tedaj, ko postane sposoben živeti zunaj materinega telesa.

Čeprav ponekod zakonodaja na določene točke ali obdobja v razvoju zarodka veže določene posledice, pa nobena pravna ureditev ne vrednoti zarodka enako kot rojenega človeka. Kazensko pravo varuje življenje rojenega otroka. Za uboj gre le, kadar je žrtev živorojeni človek. Zarodka ne šteje za človeka in njegovo življenje varuje samo posredno in pogojno. Tudi civilno pravo ne šteje zarodka za osebo, vendar mu priznava poseben pravni položaj, kadar gre za njegovo korist. Pravice mu gredo ob pogoju, da se rodi živ, od spočetja. Če se ne rodi živ, te pravice odpadejo, kot da sploh niso nastale. To velja za dedno pravico in nekatere druge premoženjske pravice, kot je pravica do povračila škode, povzročene v času od spočetja do rojstva.

Sklep

Kljub temu, da pri nas pravica do umetne prekinitve nosečnosti izhaja iz ustavno zagotovljenega svobodnega odločanja o rojstvih otrok, je to zdravstveno in socialno nezaželen ukrep za uravnavanje rojstev, izhod v sili. To poudarjajo tudi vsi pravni dokumenti, ki obravnavajo načrtovanje družine. S stališča resnične svobodne odločitve je pravica do umetne prekinitve nosečnosti problematična, kajti noseča ženska se odloča med dvema neugodnima rešitvama: med nasilno prekinitvijo nosečnosti in rojstvom nezaželenega otroka.

Umetna prekinitve nosečnosti na zahtevo matere je bila pri nas uzakonjena predvsem zato, da bi preprečili opravljanje kriminalnih splavov. Vendar pa veliko število umetnih prekinitvev nosečnosti potrjuje, da jo mnogo žensk uporablja kot sredstvo za kontracepcijo in načrtovanje družine. Ob upoštevanju svobode žensk, da odločajo o rojstvu otrok, mora Republika Slovenija zavarovati koristi zarodka predvsem z ukrepi, katerih namen je v čim večji meri zmanjšati število umetnih prekinitvev nosečnosti. Gre predvsem za izobraževanje na področju načrtovanja družine in za ukrepe na področju zaposlovanja in stanovanjske politike, ki spodbujajo odločitev za otroka.

Področja, na katerih je potrebno v zvezi s to problematiko še veliko narediti, so:

- množične zdravstvenovzgojne akcije med prebivalstvom o pomenu načrtovanja družine za posameznika in blaginjo naroda,
- sprotno obveščanje in izobraževanje zdravstvenih in drugih strokovnjakov, ki se pri svojem delu srečujejo s problematiko načrtovanja družine,
- zbiranje podatkov o vedenju rodne populacije ter o nezaželenih sopojavih uporabe metod uravnavanja rodosti,
- ustrezno izobraževanje bodočih pedagogov, ki bodo znali mladim posredovati pravo informacijo o zdravem spolnem življenju,
- strokovno obravnavanje mladostnika in pomoč pri premagovanju težav pri vstopanju v rodno obdobje.

Literatura

1. Dolenc A. Medicinska etika in deontologija II. Ljubljana: Založba Mihelač, 1997: 114–21.
2. Vojnovič M (ur). Situacijska analiza o položaju otrok in družin v Sloveniji 1995. Ljubljana: Slovenski odbor za UNICEF, 1996.
3. Zupančič K. Pravica ženske do umetne prekinitve nosečnosti. Zbornik *Abortus – pravica do izbire?!*, Ljubljana: Skupina »Ženske za politiko«, 1991: 129–47.